

CULTURI ARHEOLOGICE CU NUMELE CERNAVODĂ (I, III, II)

Petre ROMAN*

Schlüsselwörter: *Eponyme Siedlungen, Befestigung, Keramik, Gumelnița, Cucuteni C.*

Cuvinte cheie: *așezările eponime, fortificații, ceramică, cultura Gumelnița, cultura Cucuteni tip "C".*

Zusammenfassung: *Mittels dieser Darlegung, befassen wir uns erneut mit den Entdeckungen, welche den Namen dreier Kulturen gaben.*

In Cernavodă, im westlichen Teil der Stadt, auf einer Oberfläche, die die Umgebung überragte, von den Einheimischen "Dealul Sofia/Sofia Hügel" genant, wurden zwei Ansiedlungen entdeckt und erforscht: die erste auf dem westlichen Hang des Sofia Hügels, abgeriegelt in Richtung Osten durch mehrere Abwehrgräben, wurde der Cernavodă I-Kultur zugeordnet. Dieses ist der sog. Sektor a.

Die zweite, auf der Sofia Hügelkuppe liegend, bewies eine langlebige Dauer und wurde auf seiner Nordseite von einem Körpergräberfeld abgegrenzt. Diese Siedlung gehört der Cernavodă III – Kultur an. Dieser Sektor wurde c getauft, während sein nördlicher Teil, wo die Gräber zu finden waren, den Buchstaben d bekam.

Südlich vom Sofia Hügel, in einem Tal östlich vom Gumelnița-Tell liegend, der von C. Schuchhardt, P. Träger und I. Nestor erforscht wurde, ist eine weitere Siedlung, die der Cernavodă II – Kultur zugeordnet wurde, entdeckt worden. Dieses ist der Sektor b.

Rezumat: *Prin foarte succinta prezentare, revenim asupra descoperirilor care au dat numele la trei culturi deosebite.*

La Cernavodă, în partea vestică a orașului, la confluența Văii Carasu cu Dunărea, pe un teren care domină împrejurimile, numit "Dealul Sofia", s-au descoperit și investigat două așezări: una pe pantele vestice ale dealului Sofia, protejată spre est de șanțuri succesive de apărare, a fost atribuită culturii Cernavodă I. Acesta este sectorul a.

A doua ocupă platoul dealului Sofia, are o locuire îndelungată, iar pe latura nordică prezintă morminte de inhumație. Așezarea, situată pe platou, aparține culturii Cernavodă III. Sectorul se numește c, iar zona marginal nordică, cu morminte, sectorul d.

Spre sud de Dealul Sofia, într-o depresiune de la est de tell-ul gumelnițean cercetat

* Petre Roman: Institutul de Arheologie "Vasile Pârvan", București.

de C. Schuchhardt, P. Träger și I. Nestor, s-a descoperit o altă așezare, atribuită culturii Cernavodă II. Acesta este sectorul **b**.

Precum se știe, trei sunt culturile preistorice care au primit numele spațiului de la confluența Văii Carasu cu Dunărea.

Le enunțăm în succesiunea cronologică asupra căreia s-a convenit în literatura de specialitate: Cernavodă I, Cernavodă III, Cernavodă II.

Cele trei așezări au amplasamente diferite fără relații stratigrafice între ele.

În 1924, C. Schuchhardt a publicat în *Prähistorische Zeitschrift*¹ rezultatele săpăturilor arheologice efectuate în 1917 în tell-ul gumelnițean de la Cernavodă.

Figurează acolo o ridicare topo și o fotografie². După 5 ani, A. Langsdorff și I. Nestor reveneau cu Cernavodă în literatură³ referindu-se la materialele descoperite în tell-ul gumelnițean. În 1936, I. Nestor a făcut noi săpături în tell-ul cercetat de Schuchhardt dar și pe marginea terasei vestice a Dealului Sofia ("alte Burg" la Schuchhardt, "Cetatea Veche" la I. Nestor)⁴.

După 1954, despre Cernavodă s-a comentat mult în literatură⁵, dar publicarea – dacă nu completă cel puțin mai detaliată, rămâne o speranță de viitor pentru mai tinerii colegi. Dintre participanții direcți la săpăturile de la Cernavodă îi enumerăm, în primul rând, pe cei dispăruți: D. Berciu, Seb. Morintz, Olga Necrasov, Dardu Nicolaescu-Plopșor, Nicolae Harțuche, Emil Moscalu.

Cu preocupări postpreistorice diferite, au mai fost prezenți: P. Diaconu, Lucian Chițescu, Tamino Cantacuzino și alții.

Cel care scrie rândurile de față a fost implicat, luni de zile, timp de patru campanii (1956 – 1959) în cele trei așezări integrate ulterior celor trei culturi cu numele de Cernavodă.

Din păcate, în urma unor neînțelegeri cu prof. D. Berciu, ultimul raport de săpături, la a cărui redactare am participat substanțial, a fost retras de la tipar. El cuprindea date foarte utile asupra cercetărilor întreprinse în așezările Cernavodă I și III de pe dealul Sofia. Unele lucruri esențiale: poziția așezărilor în teren, tipul de situri, succesiunea și încadrarea au fost totuși clarificate. Surprinde deci când, în literatura mai recentă, apar relatări inexacte ce poduc confuzii. Ele se referă, în primul rând, la poziția în spațiu și la tipul celor trei așezări.

Și acum, despre așezările culturilor Cernavodă de la Cernavodă.

La vestul confluenței Văii Carasu cu Dunărea era un bot de terasă, dominant, numit de localnici "Dealul Sofia" și de Carl Schuchhardt "die alte Burg". Partea vestică, dinspre Dunăre, a fost distrusă de excavațiile pentru canalul Dunăre – Marea Neagră iar partea sudică de construcția fabricii de ciment.

La partea vestică, dinspre Dunăre, s-au păstrat mici segmente în care s-au aflat locuințe suprapuse, tăiate în mal și terasate la bază, separate de restul dealului printr-o fortificare realizată fie într-o viroagă naturală, fie prin secționare, acolo unde natura nu mai intervenise.

¹ SCHUCHHARDT 1924, 9 ff.

² *Ibidem*, fig. 1 – 4.

³ LANGSDORFF, NESTOR 1929, p. 200 ff.

⁴ NESTOR 1937, p. 1 ff.

⁵ Vezi indicațiile bibliografice concentrate în lucrarea lui MORINTZ 2007, 130 ff.

Trei sunt acțiunile de fortificare. Primele două corespund unei perioade când locuințele se aflau undeva mai jos, pe pantă. A urmat o perioadă de liniște când terenul pentru locuințe a fost amenajat în apropierea celor două șanțuri succesive. Locuirea a fost de durată (14 construcții și reconstrucții repetate) și a dus la astuparea părții inferioare a virogi și a zonei fortificate. Nu un tell s-a format acolo – nu cunoaștem să existe tell-uri pe pante – ci umplerea scobiturii din mal.

La un moment dat, un timp de neliniște i-a determinat pe locuitori să reamenajeze fortificarea și să-și mute undeva mai jos, pe pantă, locuințele. Zona fortificată a fost din nou umplută cu depuneri arheologice, semnificative dar nu cu resturi de construcții.

Acesta este spațiul care, grafic, a primit denumirea de Sectorul a⁶ și corespunde culturii Cernavodă I, cu mai multe subdiviziuni: Ia, Ib, Ic (ultima transformată la un moment dat în Cernavodă II de perioadă Usatovo). Zona nu are nicio legătură cu noțiunea de tell și cu cultura Gumelnița, cu atât mai mult ca o continuare (cronologică, da!) a acesteia⁷.

Spre est de această pantă, se întinde un platou care, spre nord, a primit denumirea de Sectorul c iar spre fabrica de ciment din Valea Carasu de Sector d. În ambele sectoare (c și d) sunt resturile așezării Cernavodă III; în sectorul d existând și morminte de înhumăție la baza stratului de cultură. Cele două morminte descoperite de I. Nestor în 1936⁸ erau situate pe marginea platoului vestic, spre Dunăre, în sectorul a, la nord de așezarea Cernavodă I.

La nord de Dealul Sofia, este o zonă depresionară, o "căldare" mărginită de Dunăre spre vest și de terase înalte spre nord și est.

*

La piciorul pantei nord-vestice a Dealului Sofia, au fost resturi ale unei așezări Hamangia, iar mai departe spre sud, pe malul Dunării, se găsea tell-ul gumelnițean cercetat de Schuchhardt și Nestor.

În apropierea acestuia, spre est, pe terenul plat din "căldare" am găsit și sondat un segment dintr-o așezare care a intrat în literatură mai întâi ca fază, apoi ca o cultură distinctă, Cernavodă II⁹. Când am ajuns la Cernavodă zona fusese distrusă: atât tell-ul gumelnițean cât și cea mai mare parte a așezării Cernavodă II. Deoarece resturi sporadice Cernavodă II au apărut pe tell iar resturi gumelnițene, în rămășițele așezării Cernavodă II, rezultă că distanța dintre cele două obiective a fost foarte mică.

*

⁶ ROMAN 2001, Abb. 2.

⁷ Infirmăm și relațiile prof. D. Berciu (*Din istoria Dobrogei*, partea I-a, 1966, p. 47) după care fortificațiile gumelnițene sunt continuate de cele cernavodene pe panta vestică a Dealului Sofia: pe Dealul Sofia eu nu am găsit sau văzut niciun fragment ceramic gumelnițean.

⁸ Vezi nota 4, fig. 5 – 11.

⁹ BERCIU, MORINTZ, ROMAN 1973, p. 373 – 405.

Cele trei așezări aparțin la trei culturi distincte, fiecare cu evoluții de durată, origini și arii de răspândire diferite. Noi judecăm resturile arheologice și trebuie să gândim în concordanță cu ce avem la dispoziție. Altfel, în afara acestui cadru, emitem simple speculații.

*

Ceramica este materialul arheologic care s-a păstrat cel mai numeros. Este o situație de fapt. Ea a stat la baza definirii unor manifestări numite culturi. Trebuie să judecăm de ce în cadrul unei "culturi" ea apare într-un anumit fel (tehnic, forme, ornamente) și se deosebește evident de alta contemporană și chiar vecină, pe care o atribuim altei culturi. Ceramica trebuie studiată nemijlocit, prin propriile simțuri. Nu putem face aprecieri și enunțuri că ea nu reprezintă un criteriu dacă, numărând fragmentele publicate, ajungem la cifre de câteva zeci sau sute pentru o cultură. Și aceasta în situația în care cel care se hazardează în aprecieri, n-a avut în mână nici măcar un singur fragment din ceramica culturii pe care o discută. Cel care n-a putut publica decât câteva zeci de fragmente poate a trecut prin mâinile proprii - mii, zeci de mii sau chiar sute de mii de cioburi de pe spații mai mici sau chiar continentale. Așadar imaginea acestuia din urmă este mai credibilă, iar primul trebuie să și studieze direct, ani în șir, materialul asupra căruia nu ezită să îi dedice pagini nesfârșite.

*

Așezarea culturii numite Cernavodă I de la Cernavodă face parte dintr-o manifestare culturală cu o evoluție îndelungată, o arie mare de răspândire și cu o origine diferită de a culturii anterioare pe a cărei arie se suprapune. Cele mai vechi forme de manifestare nu ne sunt cunoscute. Vor fi existat la Cernavodă pe panta distrusă de excavații, vor fi fost în alte părți (dar nu cred că la Hârșova), poate în sudul ținutului dintre Prut și Nistru. La Cartal-Orlovka, spre exemplu, au ieșit la iveală fragmente ceramice tipice pentru Cernavodă I tot astfel, cum am avut surpriza să constat prin contact direct, că materialul de uz comun de la Usatova nu este de factură Cucuteni C ci Cernavodă I.

Este greu de imaginat că ceramica specifică Cernavodă I – aceea cu scoică în pastă – are vreo legătură cu cea gumelnițeană anterioară. Tot atât de evidentă ne apare însă și preluarea, prin asimilare, a tehnicii de lucru gumelnițene (din sudul arealului cernavodean) și cucuteniene (în nordul arealului).

Dacă acestei activități le adăugăm pe cele economice, spirituale și altele perceptibile arheologic, este greu de neadmis și o relație etnică între creație și creatori.

Cât de mare este spațiul afectat rezultă din indiciile existente de la Marea Neagră în est la porțile de Fier și Kosovo în vest; de la Carpați în nord până la Egee și golful Samsun în sud. Consecințele în spațiul balcanic și al Dunării de Mijloc au fost enunțate. Domeniul este vast și poate constitui o temă de cercetare pentru câteva generații.

*

Cultura Cernavodă III este o alta care a primit numele unei așezări din această localitate (Dealul Sofia, sectoarele **c** și **d**). Așezarea acesteia ocupa platoul Dealului Sofia, are un strat gros de cultură (dovadă a unei stabilități îndelungate) care, spre nord acoperea și un segment al unui cimitir de inhumație.

La descoperirea acesteia nu se bănuia că ea se integrează unui fenomen de uniformizare culturală, nu unitate – cum greșit au înțeles unii cititori – clar în domeniul ceramicii de pe întinse spații europene: de la Marea Neagră la Bodensee, din Transilvania până departe la sud de Balcani și foarte probabil, chiar nord-vestul Anatoliei¹⁰.

Elemente de ritual și rit funerar dar și alte detalii, arată totuși clar că această uniformizare nu este egală cu o unitate culturală. Și totuși, vor trebui investigate cauzele care au dus la această șocantă exprimare, la dimensiuni nemaîntâlnite anterior. Cu toate că acest fenomen, ar putea reprezenta cronologic nu o orizontală ci o diagonală, el constituie totuși un excelent reper de referință pentru cronologia relativă.

*

A treia așezare care a dat denumirea unei culturi Cernavodă este fosta Gumelnița D, Foltești II. Necunoașterea detaliilor a dat naștere, în puține cazuri, este drept (spre exemplu Koprivec de către Lolita Nikolova)¹¹, la confundarea unor descoperiri de acest gen cu cele Cernavodă III¹². Deosebirile sunt însă esențiale și confuziile inacceptabile.

Descoperirile de la Cernavodă au permis definirea unei noi culturi care se dovedește și extinsă în spațiu și extrem de importantă pentru geneza bronzului timpuriu.

Direcția mișcării etnice pare de la nord la sud, difuziunea culturală fiind inversă: dinspre sud spre nord.

O componentă Cernavodă II am constatat atât în Ezero și Ezerovo dar și în sud-estul Transilvaniei și, surprinzător, la Dăbâca.

Cernavodă II se dovedește a fi un fenomen esențial pentru explicarea procesului de constituire a ceea ce numim, apoi, epoca timpurie a bronzului.

*

Deci, în afara neoliticului, mult mai târziu a epocii fierului, Cernavodă ne oferă trei denumiri, trei fenomene, trei repere de raportare în planul preistoriei.

¹⁰ Vezi vol. simpozionului "Cernavodă III – Boleráz. Ein vorgeschichtliches Phänomen zwischen dem Oberrhein und der Unteren Donau", București 2001.

¹¹ NIKOLOVA 1999, fig. 8, 1-2.

¹² NIKOLOVA 1996, fig. 8.

BIBLIOGRAFIE

BERCIU 1966 – D. Berciu, *Geți și greci la Dunărea de Jos*, în: *Din istoria Dobrogei*, partea I-a, *Băştinaşii*, Bucureşti, 1966, p. 47.

BERCIU, MORINTZ, ROMAN 1973 - D. Berciu, Seb. Morintz, P. Roman, *Cultura Cernavodă II. Așezarea din sectorul b de la Cernavodă*, SCIV 24 (1973), 3, p. 373 – 405.

LANGSDORFF, NESTOR 1929 – A. Langsdorff, J. Nestor, *Nachtrag zu Cernavodă*, PZ, 20 (1929).

MORINTZ 2007 – A. Morintz, *Forme de habitat ale eneoliticului final și perioadei de tranziție la Dunărea de Jos*, Târgoviște 2007.

NESTOR 1937 – I. Nestor *Cercetări preistorice la Cernavoda*, AnDob 18 (1937).

NIKOLOVA 1996 - Lolita Nikolova, *Settlements and Ceramic: The Experience of Early Bronze Age Bulgaria* in: *Report of Prehistoric Research Projects*, vol. 2, Sofia 1996.

NIKOLOVA 1999 - Lolita Nikolova, *The Balkan in Later Prehistory*, BAR International Series 791, 1999.

ROMAN 2001 – P. Roman, *Unpublizierte Daten über die Siedlung der Cernavodă I – Kultur* in: *Cernavodă, Lux Orientis, Archäologie zwischen Asien und Europa, Festschrift für Harald Hauptmann zum 65 Geburtstag*, 2001, Abb. 2.

SCHUCHHARDT 1924 - C. Schuchhardt, *Cernavoda, eine Steinzeitsiedlung in Thrakien*, PZ 15 (1924).